



Självständigt arbete vid LTJ- fakulteten, SLU  
Kandidatexamensarbete, 15 hp  
Elin Larsson

---



## Fredriksberg kommer aldrig att bli ett Världsarv - en studie av vardagslandskapet

---

Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap  
Område Landskapsarkitektur, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU) Alnarp  
Landskapsarkitektprogrammet  
2011-05-20

SLU, Sveriges Lantbruksuniversitet  
Fakulteten för Landskapsplanering, trädgårds- och jordbruksvetenskap  
Område Landskapsarkitektur

Författare: Elin Larsson

Titel (sve): Fredriksberg kommer aldrig att bli ett Världsarv  
- en studie av vardagslandskapet

Titel (eng): Fredriksberg will never become a World Heritage  
-a study of the everyday landscape

Nyckelord: Europeiska Landskapskonventionen, Vardagslandskap, Fredriksberg, Bruksort,  
Världsarv, Kulturarv, Industrimiljö.

Handledare (SLU): Åsa Klintborg- Ahlklo, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Examinator (SLU): Karl Lövrje, Område Landskapsarkitektur, SLU Alnarp

Kurstitel: Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur

Kurskod: EX0649

Omfattning (hp): 15 hp

Nivå och fördjupning: G2E

Serienamn: Självständigt arbete vid LTJ- fakulteten

Utgivningsort: Alnarp

Utgivningsår: 2011

Program/utbildning: Landskapsarkitektprogrammet

Omslagsfoton: Elin Larsson, 2011-04-29

## Sammandrag

Denna uppsats behandlar den Europeiska Landskapskonventionen och begreppet vardagslandskap. I en fallstudie av bruksorten Fredriksberg i Bergslagen berättas en historia om vad som händer med en bruksort och dess vardagslandskap när ortens största näringsverksamhet läggs ner. I uppsatsen problematiseras frågor så som; hur ett vardagslandskap kan se ut och hur den Europeiska Landskapskonventionen definierar vad ett vardagslandskap är. Det diskuteras även vilken problematiken är kring begreppet vardagslandskap samt om bruksorter som Fredriksberg ingår i kategorin vardagslandskap.

Berättelsen tar sin början i en bygd där svedjebruk och stångjärnsproduktion är starten till en blomstrande bruksbygd. En bygd som i början av 1900-talet har sin största näringsverksamhet inom papper- och massatillverkning. Efter pappersbrukets nedläggning 1972 görs försök att förlägga annan verksamhet till området men utan större framgång. Idag ligger bruket öde och bara ett fåtal människor bor kvar på orten. Bostäder står tomma och i ruinerna efter det forna pappersbruket försöker naturen återta sina domäner. Kontaminerad mark, miljöförstöring och ökade hälsorisker för människor och djur talar för en sanering av området. Vad skulle nu detta få för konsekvenser för vardagslandskapet? Kunskap och erfarenheter som människor gjort genom åren skulle komma att försvinna och vi skulle inte ha en aning om vad dagens beslut skulle få för konsekvenser för framtiden.

Nyckelord: Europeiska Landskapskonventionen, Vardagslandskap, Fredriksberg, Bruksort, Världsarv, Kulturarv, Industrimiljö.

## Abstract

This paper deals with the European Landscape Convention and the concept of the everyday landscape. Through a case study of the mill- town Fredriksberg, in the region of Bergslagen, a story is told about what happens to an industrial town and its everyday landscape when the largest business has closed down. The paper problematizes issues such as how an everyday landscape might look like and how the everyday landscape is defined by the European Landscape Convention. It also discusses the problems that exist around the concept of the everyday landscape and if mill-towns like Fredriksberg can be categorized as everyday landscape.

The story of the mill- town begins in an area where burn-beating and bar iron production is the beginning of a prospering region. During the early 1900s this mill-town had its largest business in the paper- and pulp production. After the paper-mills shutdown in 1972 efforts are made to place other businesses in the area but without success. Today the mill is deserted and only a few people are still living in the community. Homes stand empty and in the ruins of the former paper- mill nature is fighting to take back its domains. Contaminated land, pollution and increased health risks for humans and animals suggest a clearance of the area. What consequences could this decision have on the everyday landscape? Knowledge and experience that people have made through the years would disappear and we wouldn't have any idea about what impact decisions made today could have on the future.

## Förord

Denna uppsats är tillägnad vardagslandskapet i Bergslagen, ett landskap som bara man tar sig tid att lyssna kan berätta fantastiska historier om Sverige och folket som levde, lever och de som förhoppningsvis också en dag kommer att leva här.

Ett stort tack riktas till alla som har hjälpt mig under arbetets gång och till min familj som troget stöttat mig genom åren av studier.

Ett särskilt tack vill jag rikta till min handledare Åsa Klintborg- Ahlko för hennes uppmuntran och många goda råd som fått skrivandet att bli ett nöje.

Tusen tack till er alla!



---

Elin Larsson  
110520

# Innehållsförteckning

## **SAMMANDRAG**

---

## **ABSTRACT**

---

## **FÖRORD**

---

## **FIGURFÖRTECKNING**

---

## **DEL 1.** 9

---

### **1. INLEDNING** 9

---

**BAKGRUND** 9

**FRÅGESTÄLLNINGAR** 9

**MÅL** 9

**SYFTE** 9

**METOD** 10

**KÄLLKRITIK** 10

**MATERIAL** 10

**AVGRÄNSNING** 11

**DISPOSITION OCH LÄSANGIVELSER** 11

### **2. BEGREPPSFÖRKLARINGAR** 12

---

**LANDSKAP** 12

**INDUSTRIELLA REVOLUTIONEN** 12

**BRUKSSAMHÄLLE** 12

**INDUSTRISAMHÄLLE** 12

**KULTURARV** 12

**UNESCO** 12

**VÄRLDSARVSKONVENTIONEN** 12

**VÄRLDSARVSKOMMITTÉN** 12

**VÄRLDSARV** 13

**RIKSANTIKVARIÉÄMBETET (RAÄ)** 13

**EUROPARÅDET** 13

**EUROPEISKA LANDSKAPSKONVENTIONEN** 13

## **DEL 2.** 14

---

### **3. BRUKSORTEN FREDRIKSBERG** 14

---

|   |           |
|---|-----------|
| <b>VÄGEN TILL FREDRIKSBERG</b>  | <b>14</b> |
| <b>FOLKETS HUS OCH DET GYLLENE 50-TALET</b>                           | <b>15</b> |
| <b>FREDRIKSBERGS PAPPERSBRUK</b>                                      | <b>17</b> |
| FRÅN JÄRN- TILL PAPPERSBRUK – EN HISTORISK TILLBAKABLICK              | 18        |
| RUINEN EFTER FREDRIKSBERGS PAPPERSBRUK                                | 20        |
| PAPPERSBRUKETS PÅVERKAN PÅ MILJÖN                                     | 23        |
| MILJÖMÅL OCH EN FRAMTIDA SANERING AV PLATSEN                          | 25        |
| PAPPERSBRUKET, EN DEL AV VARDAGSLANDSKAPET I FREDRIKSBERG             | 25        |
| <b>4. EUROPEISKA LANDSKAPSKONVENTIONEN</b>                            | <b>26</b> |
| <b>EUROPEISKA LANDSKAPSKONVENTIONEN I SVERIGE</b>                     | <b>28</b> |
| <b>PROBLEMATIKEN KRING DEN EUROPEISKA LANDSKAPSKONVENTIONEN</b>       | <b>28</b> |
| <b>EUROPEISKA LANDSKAPSKONVENTIONEN OCH BEGREPPET VARDAGSLANDSKAP</b> | <b>30</b> |
| <b>PROBLEMATIKEN KRING BEGREPPET VARDAGSLANDSKAP</b>                  | <b>31</b> |
| ORDINÄRA LANDSKAP   | 31        |
| VARDAGSNÄRA LANDSKAP  | 31        |
| VAR DAGS LANDSKAP   | 31        |
| <b>DEL 3.</b>   | <b>33</b> |
| <b>5. AVSLUTANDE DISKUSSION</b>                                       | <b>33</b> |
| <b>METODDISKUSSION</b>  | <b>35</b> |
| <b>6. SLUTSATS</b>  | <b>35</b> |
| <b>7. KÄLLFÖRTECKNING</b>   | <b>36</b> |
| <b>TRYCKTA KÄLLOR</b>   | <b>36</b> |
| <b>ELEKTRONISKA KÄLLOR</b>  | <b>36</b> |
| EUROPARÅDET   | 36        |
| LUDVIKA KOMMUN  | 36        |
| LÄNSSTYRELSEN DALARNAS LÄN  | 36        |
| NATIONALENCYKLOPEDIN  | 37        |
| RIKSANTIKVARIEÄMBETET   | 37        |
| <b>ÖVRIG LITTERATUR</b>   | <b>38</b> |

## Figurförteckning

**Omslagsfoton:** Elin Larsson, 2011, Fabriksområdets entré, Fabriken sedd från baksidan samt En fabrikgata på området.

- Figur 1.** Vy över Säfssjön, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.14
- Figur 2.** Karta över Fredriksberg, Gravendal, Strömsdal och Tyfors,  
Källa: [http://butiken.metria.se/hamtplats/digibib/order\\_260854\\_435750\\_1.jpg](http://butiken.metria.se/hamtplats/digibib/order_260854_435750_1.jpg) [2011-05-12]  
(Omarbetning: Elin Larsson, 2011), sid.14
- Figur 3.** Karta över området Hagfors- Fredriksberg,  
Källa: [http://butiken.metria.se/hamtplats/digibib/order\\_260843\\_435727\\_1.jpg](http://butiken.metria.se/hamtplats/digibib/order_260843_435727_1.jpg) [2011-05-12]  
(Omarbetning: Elin Larsson, 2011), sid.15
- Figur 4.** Vy över Mellansjön och den gamla lanthandeln, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.15
- Figur 5.** Vy över Mellansjön, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.15
- Figur 6.** Folkets Hus, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.16
- Figur 7.** Flerbostadshus Parkliden, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.16
- Figur 8.** Coop Nära Fredriksberg, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.17
- Figur 9.** Pappersbruket, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.17
- Figur 10.** Karta över Fredriksberg, Gravendal, Strömsdal, Tyfors och Ulriksberg,  
Källa: [http://butiken.metria.se/hamtplats/digibib/order\\_260854\\_435750\\_1.jpg](http://butiken.metria.se/hamtplats/digibib/order_260854_435750_1.jpg) [2011-05-12]  
(Omarbetning: Elin Larsson, 2011), sid.18
- Figur 11.** Karta över Fredriksberg och Hellefors,  
Källa: [http://butiken.metria.se/hamtplats/digibib/order\\_260854\\_435750\\_1.jpg](http://butiken.metria.se/hamtplats/digibib/order_260854_435750_1.jpg) [2011-05-12]  
(Omarbetning: Elin Larsson, 2011), sid.19
- Figur 12.** Fabriksbyggnad med klotter på, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.20
- Figur 13.** Fredriksbergs pappersbruk, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.21
- Figur 14.** Fabriksvägg med slaggsten, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.21
- Figur 15.** Fabriksbyggnad med rasat tak, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.21
- Figur 16.** Rullar med isolering, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.21
- Figur 17.** Vattenledning, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.22
- Figur 18.** Fabriksområdet, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.22
- Figur 19.** Vid brukets skorsten, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.22
- Figur 20.** Tank, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.22
- Figur 21.** Rör och ledningar mellan fabriksbyggnader, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.22
- Figur 22.** Oljecisterner, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.22
- Figur 23.** Ställning till mesaledning, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.23
- Figur 24.** Mesaledning, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.23
- Figur 25.** Mesadamm, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.23
- Figur 26.** Granplantor som växer i mesan, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.24
- Figur 27.** Gammal banvall, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.24
- Figur 28.** Ruin vid Fredriksbergs pappersbruk, Foto: Elin Larsson (2011-04-29), sid.26

För publicering av kartor i denna uppsats har tillstånd erhållits av Lantmäteriet enligt:

© Lantmäteriet Gävle 2010. Medgivande I 2010/0055



## Del 1.

### 1. Inledning

#### Bakgrund

I de djupaste av skogar, som en sista utpost mellan Dalarna och Värmland, ligger bruksorten Fredriksberg. På denna bergslagsort myllrade en gång skogen av liv och rörelse. Här kunde för länge sedan hammarens slag höras eka mellan bergen och i skogen svävade milröken tät mellan träden lik älvors dans. Under årens lopp förändrades samhället och järnbruk ersattes av pappersbruk. Pappersbruket var under hela första halvan av 1900-talet navet kring vilket allting på orten snurrade.

Idag ligger bruket i Fredriksberg öde och bara ett fåtal människor bor kvar på orten. Precis som i andra delar av Bergslagen har ortens huvudnäring lagts ner och människor flyttat för att finna arbete någon annanstans. Överblivna industri- och bostadsområden blir en del av vardagslandskapet. Det är detta vardagslandskap som denna uppsats är ämnad att handla om.

Vardagslandskapet är ett mycket debatterat ämne i dagarna då Sverige nyligen ratificerat den Europeiska Landskapskonventionen. Landskapskonventionen som träder i kraft nu i maj 2011 har som uppgift att värna om och försöka skydda Europas landskap. Detta innebär att alla typer av landskap, inte bara de "vackra" landskapen utan även de "vardagliga" och "trasiga" landskapen, kommer att få ett skydd. Denna uppsats försöker problematisera begreppet vardagslandskap och tar upp ett exempel på vad som skulle kunna vara ett vardagslandskap genom fallstudien av bruksorten Fredriksberg i Bergslagen.

Bakgrunden till valet av ämne för denna kandidatuppsats ligger i mitt intresse för industri- och "arbetarhistoria". Det var ett givet val att beskriva och föra en diskussion kring vardagslandskapet i Bergslagen, då jag har mina rötter i hjärtat av Bergslagen i södra Dalarna.

#### Frågeställningar

- Hur kan ett vardagslandskap se ut?
- Hur definierar den Europeiska Landskapskonventionen vad ett vardagslandskap är?
- Vilken är problematiken kring begreppet vardagslandskap?
- Infaller bruksorter som Fredriksberg inom kategorin vardagslandskap?

#### Mål

Jag vill i denna uppsats reda ut begreppet vardagslandskap genom studier av den Europeiska Landskapskonventionens syn på vardagslandskap, diskutera problematiken kring begreppet vardagslandskap samt visa på ett konkret exempel av vad ett vardagslandskap skulle kunna vara genom en fallstudie av bruksorten Fredriksberg, i Bergslagen i sydvästra Dalarna.

#### Syfte

Syftet med uppsatsen är att diskutera vad ett vardagslandskap skulle kunna vara. Genom att problematisera begreppet vardagslandskap ämnar denna uppsats diskutera problematiken kring begreppet i förhållande till det konkreta fallet. Syftet med att påvisa vad ett vardagslandskap i Bergslagen skulle kunna vara är också att jag vill kunna ge begreppet vardagslandskap en djupare betydelse.

Denna kandidatuppsats riktar sig främst till studenter inom Landskapsarkitekturprogrammet men kan läsas av den som är intresserad av frågor som berör ämnet. Denna uppsats utgör också

huvuddelen i kursen Kandidatexamensarbete i Landskapsarkitektur (15 hp) som ges vid Landskapsarkitektprogrammet vid SLU i Alnarp. Vid uppnådda kursmål kan en kandidatexamen i landskapsarkitektur tas ut.

## Metod

Uppsatsen är en litteraturstudie av begreppet vardagslandskap. Litteraturstudien ska fungera som en översikt vilken behandlar den Europeiska Landskapskonventionen och konventionens sätt att beskriva begreppet vardagslandskap. Problematiken kring både konventionen och begreppet vardagslandskap diskuteras med hjälp av olika typer av litteratur. Genom en fallstudie av Fredriksberg ges ett exempel på hur ett vardagslandskap skulle kunna se ut i trakterna kring Bergslagen. Fallstudien innefattar närmare litteraturstudier av bruksorten samt ett besök på plats i Fredriksberg den 29 april 2011. Platsbesöket kan ses som ett komplement till litteraturstudien och var ett sätt att få en bättre uppfattning om hur orten ser ut.

Uppsatsen kommer alltså att framförallt innefatta en litteraturstudie som refererar till skriven litteratur för att sedan i slutet av denna uppsats resultera i en diskussion där jag diskuterar begreppet vardagslandskap utifrån det konkreta fallet och kunskap vunnen under arbetets gång. Endast två metoder har använts i uppsatsen. Vid mer tid och djupgående studier så hade det varit befogat att även använda sig av metoder som t ex. intervjuer, enkäter eller mer djupgående insamling av historiskt material i form av gamla tidskrifter och material från Säfsnäs hembygdsförening i vilken Fredriksberg ingår.

## Källkritik

Källorna till detta arbete är valda med syftet att försöka ge Landskapskonventionen och begreppet vardagslandskap en så övergripande problematisering som möjligt. Då konventionen är en relativt ny konvention, allra helst i Sverige, så har detta påverkat insamlingen av materialet till uppsatsen. Många av källorna som är valda är skrivna av förespråkare för konventionen och man får i dagsläget söka med ljus och lykta för att hitta de källor som är lite mer kritiska till konventionen. Konventionen presenterar i mångt och mycket ganska vaga begrepp och vid läsandet av uppsatsen önskar jag att läsaren tar i beaktande att det som presenteras i vissa fall endast representerar en sida i sakfrågan.

Vid insamlingen av material till arbetet har jag försökt få tag i material som är så aktuellt som möjligt. Detta då fakta i dagens informationssamhälle tenderar att bli gammal inom bara några år. I materialet finns några lite äldre källor som behandlar industrihistoria osv. men då informationen på detta område inte har förändrats något nämnvärt så kan dessa källor ändå anses vara acceptabla. I arbetet hänvisas det dessutom ganska ofta till internetkällor. Detta då jag har tagit del av olika myndigheters rapporter via deras hemsidor. Fakta som läggs ut på internet har också en tendens att flyttas omkring på varför jag i källförteckningen har delat in internetkällorna efter vilken myndighet internetadressen leder till. Uppslagsverket Nationalencyklopedin har också använts via nätet.

## Material

Material som använts är främst litteratur i form av böcker, facklitteratur, rapporter från kommun och länsstyrelse, vetenskapliga artiklar, Nationalencyklopedin mm. Jag har även tagit del av vad andra studenter skrivit i sina uppsatser med liknande ämnen från tidigare år. Besöket av Fredriksberg och dess bruk har gett mig en bättre uppfattning om orten och området som orten ligger i samt bidragit till insamlandet av det mesta bildmaterialet. En inspirationsresa till Loiredalen i Frankrike under påsk har också påverkat mitt sätt att se på och diskutera kring begreppen kulturarv, världsarv och vardagslandskap.

## **Avgränsning**

Uppsatsen kom att handla om Fredriksberg, då jag några år tidigare fått upp intresset för övergivna platser, genom att jag fann intressant information om bruksorten i Jan Jörnmarks bok Övergivna platser från 2008. Intresset för hemtrakten Bergslagen/Dalarna har också blivit allt större sedan jag flyttade till Skåne för att studera till landskapsarkitekt.

## **Disposition och läsangivelser**

Uppsatsen är uppdelad i tre delar där läsaren i den första delen får ta del av uppsatsens bakgrund, mål, syfte och metod mm. Därefter följer några sidor av begreppsförklaringar allt för att göra det enklare för läsaren att sätta sig in i ämnet. Genom begreppsförklaringarna förmedlas också det synsätt för olika begrepp som kommer att vara gällande för uppsatsen.

Därefter kommer läsaren in i del 2 där berättelsen tar sin början och där läsaren får en möjlighet att bekanta sig med bruksorten Fredriksberg. Efter en beskrivning av Fredriksberg så får läsaren vidare en inblick i begreppet vardagslandskap och hur Fredriksberg med dess bruk är en del av detta. Därefter kommer uppsatsen in på den Europeiska Landskapskonventionen, begreppet vardagslandskap och problematiken kring detta. Sedan går uppsatsen över i sin tredje och sista del med diskussion, slutsats och metoddiskussion. Diskussionsdelen i slutet av arbete kan ses som en övergripande diskussion och är ett komplement till de reflektioner och diskussioner som finns löpande i texten. Uppsatsen avslutas med en källförteckning.

## 2. Begreppsförklaringar

### Landskap

Definieras av Riksantikvarieämbetet som; ”ett område sådant som det uppfattas av människor och vars karaktär är resultatet av påverkan av och samspel mellan naturliga och/eller mänskliga faktorer”.<sup>1</sup>

### Industriella revolutionen

Avser en omvälvning från agrarsamhälle till industrisamhälle, vilken skedde under kort tid. Industriella revolutionen avser i första hand den utveckling som skedde i Storbritannien under åren 1760- 1840 men då effekterna av den industriella revolutionen börjar spridas till omvärlden på 1820- talet så avser begreppet även industrisamhällets genombrott i andra länder.<sup>2</sup>

### Brukssamhälle

Ordet brukssamhälle förknippas ofta med en samhällsbildning från förindustriell tid. I vår tid benämns också näringsgrenen järn, stål och metallverk för järnbruksindustri och järnbruksorterna för brukssamhällen. Detta gäller också 1800-tals industriet och stora samhällen som t ex. Borlänge och Sandviken.<sup>3</sup>

### Industrisamhälle

Industrisamhälle kan vara allt ifrån samhällsformen under industrialismens epok i ett land eller i den industrialiserade världen. Vidare kan begreppet industrisamhälle syfta på att landsbygdens industrier ofta verkat samhällsbildande och att deras historia sammanfaller med industrialismens eller industrikapitalismens epok mellan åren 1850 och 1950.<sup>4</sup>

### Kulturarv

Kan enligt Nationalencyklopedin innebära idéer och värderingar som ingår i en kulturs historia och som fungerar som en gemensam referensram. Kulturarv kan också vara de föremål som är bevarade från äldre tider som exempelvis arkitektur och konst.<sup>5</sup>

### UNESCO

En förkortning för United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization vilken grundades 1946. FN:s organ för internationellt samarbete inom utbildning, vetenskap, kultur och kommunikation.<sup>6</sup>

### Världsarvskonventionen

Convention Concerning the Protection of the World Cultural and Natural Heritage, även kallad World Heritage Convention. Denna konvention är en internationell överenskommelse om skydd för världens kultur- och naturarv och blev antagen av UNESCO:s generalförsamling i Paris 1972.<sup>7</sup>

### Världsarvskommittén

Är en av världsarvskonventionen etablerad mellanstatlig kommitté som upprättar en lista, världsarvslistan, över vad som förklaras vara världens kultur- och naturarv.<sup>8</sup>

---

<sup>1</sup> [http://www.raa.se/publicerat/rapp2008\\_1.pdf](http://www.raa.se/publicerat/rapp2008_1.pdf) [2011-04-08].

<sup>2</sup> <http://www.nc.se/lang/industriella-revolutionen> [2011-04-04].

<sup>3</sup> Vikström, 1995, sid. 8.

<sup>4</sup> Vikström, 1995, sid. 8.

<sup>5</sup> <http://www.nc.se/sve/kulturarv> [2011-04-04].

<sup>6</sup> <http://www.nc.se/unesco> [2011-04-13].

<sup>7</sup> <http://www.nc.se/världsarvskonventionen> [2011-04-13].

<sup>8</sup> <http://www.nc.se/världsarvskonventionen> [2011-04-13].

## Världsarv

Kultur- och naturarv som av Världsarvskommittén har bedömts vara av betydelse för hela mänskligheten.<sup>9</sup>

## Riksantikvarieämbetet (RAÄ)

RAÄ är en statlig myndighet som har ansvar för frågor som rör kulturmiljö och kulturarv.<sup>10</sup>

## Europarådet

Bildades 1949 och är en europeisk mellanstatlig samarbetsorganisation, ej anknuten till EU, som arbetar för att främja integration, demokrati och ekonomisk utveckling.<sup>11</sup>

## Europeiska Landskapskonventionen

Den Europeiska Landskapskonventionen syftar till bättre skydd, förvaltning och planering av europeiska landskap. Syftet med konventionen är också att främja för bättre samarbete mellan europeiska länder i frågor som rör landskap. Europeiska Landskapskonventionen eller ELC som den förkortas innefattar alla typer av landskap.<sup>12</sup>

---

<sup>9</sup> <http://www.ne.se/världsarv> [2011-04-04].

<sup>10</sup> <http://www.ne.se/riksantikvarieambetet> [2011-04-14].

<sup>11</sup> <http://www.ne.se/euoparadet> [2011-04-14].

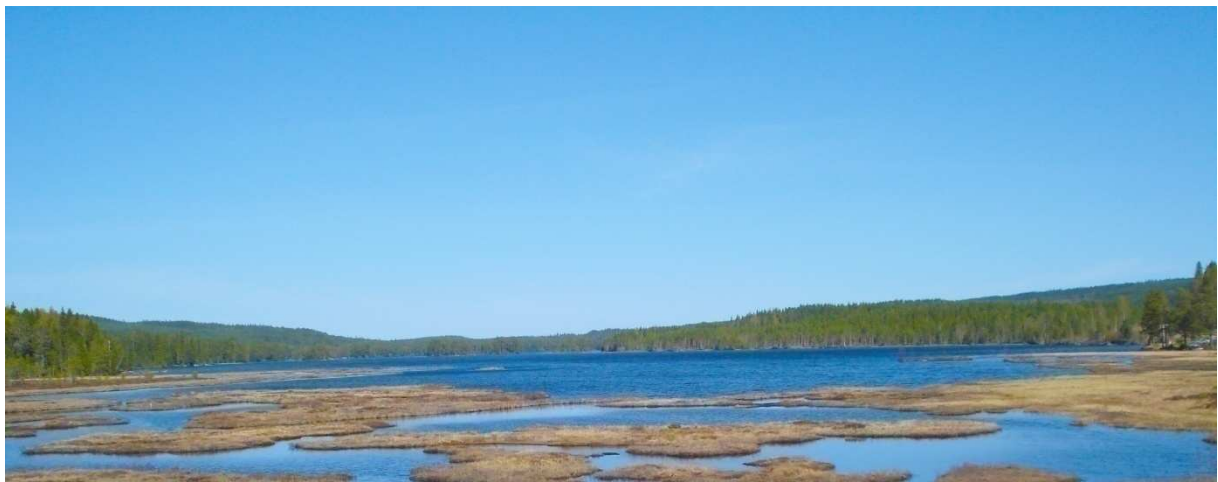
<sup>12</sup> [http://www.raa.se/publicerat/br2008\\_1.pdf](http://www.raa.se/publicerat/br2008_1.pdf) [2011-04-08].

## Del 2.

### 3. Bruksorten Fredriksberg

#### Vägen till Fredriksberg

Inne i den djupaste av skogar, som en sista utpost mellan Dalarna och Värmland, ligger bruksorten Fredriksberg. Från det att de karga och obebodda bergslagsskogarna på 1580- talet befolkades av svedjefinnar<sup>13</sup>, till idag så har bygden i området kring Fredriksberg genomgått stora förändringar. Bygden Fredriksberg, i Säfsnäs socken, uppkom på 1720-talet genom att olika verksamheter förlades till bygden<sup>14</sup>. Att ett samhälle tog form just här, mitt ute i skogen, kan ha varit pga. bygdens goda tillgång på både vattenkraft, skog och brytbara malmfyndigheter men också på den arbetskraft som fanns här<sup>15</sup>.



Figur 1. Vy över Säfsjön, (Foto: Elin Larsson, 2011-04-29)

År 1721 startades en storskalig järnbruksrörelse i Säfsnäs socken genom Hans Sebastian Grave och Gravendals bruk. Bruken i Säfsnäs svarade år 1748 för 15 % av Dalarnas stångjärnsproduktion och var 1837 landets största järnproducent. År 1875 bildades Gravendalsverken AB vilket omfattade de sk. Säfsenbruken dvs. järnbruken Gravendal, Strömsdal och Tyfors och från och med år 1896 även Fredriksberg.<sup>16</sup>



Figur 2. Karta över Fredriksberg, Gravendal, Strömsdal och Tyfors, © Lantmäteriet Gävle 2010. Medgivande 1 2010/0055 (Omarbetning: Elin Larsson, 2011)

<sup>13</sup> [http://www.safsens.se/koppladeFiler/En\\_liten\\_ort\\_med\\_mycket\\_historia.pdf](http://www.safsens.se/koppladeFiler/En_liten_ort_med_mycket_historia.pdf) sid. 1 [2011-05-06].

<sup>14</sup> <http://www.lansstyrelsen.se/dalarna/SiteCollectionDocuments/Sv/Publikationer/Rapporter-2000/00-11.pdf> sid. 3 [2011-04-08].

<sup>15</sup> Jerkeman och Troedsson, 2008, sid. 12.

<sup>16</sup> Jerkeman och Troedsson, 2008, sid. 96.



Fredriksberg hör idag till Ludvika kommun, i Bergslagen i sydvästra Dalarna, och ligger i princip mitt emellan tätorterna Ludvika och Hagfors efter länsväg 245. Vägen som vid författarens besökstillfälle i Fredriksberg är i slutskedet av en omfattande omläggning slingrar sig mörk och slät genom den omväxlande terrängen där granskog avlöser tallhed. Ännu har inte vägens slitlager försvunnit och än kommer det att dröja någon säsong innan bilarnas däck blottat den röda ballasten i vägen och tjälen efter en kall och ihållande vargavinter fått vägen att återgå till det skick av böljande skogsväg som är så vanlig i dalaskogarna. Nedan en karta som visar var Fredriksberg ligger.



Figur 3. Karta över området Hagfors- Fredriksberg,  
© Lantmäteriet Gävle 2010. Medgivande I 2010/0055  
(Omarbetning: Elin Larsson, 2011)

Efter vad som känns som en evighet, ca en timmes bilfärd från Ludvika, kommer man äntligen fram till Säfsen och Säfsbyn som tronar uppe på en höjd ovan Säfssjön. Här gör vägen en kraftig sväng runt byn och fortsätter sedan vidare mot Fredriksberg. Säfsen med dess by är placerad som om den vore en naturlig port till Fredriksberg och platsen är oerhört vacker där den ligger med Säfssjön på ena sidan och stora myrmarker som breder ut sig på den andra.

### Folkets hus och det gyllene 50-talet

Färden fortsätter från Säfsen mot det som är Fredriksbergs centrum. Efter någon kilometer syns samhällets första hus trona på höjderna vid sidorna av vägen. Fredriksbergs herrgård, en skola (åk 1-9) och en gammal lanthandel har utsikt över sjölandskapet som de tre sjöarna Säfssjön, Mellansjön och Sågdammen bildar där de ligger och nästan omringar den lilla orten. Samhället är uppbyggt kring de tre sjöarna vilka idylliskt breder ut sig efter vägen som leder in mot samhällets kärna.



Figur 4. Vy över Mellansjön och den gamla lanthandeln,  
(Foto: Elin Larsson 2011-04-29)



Figur 5. Vy över Mellansjön,  
(Foto: Elin Larsson 2011-04-29)

På en höjd på vänster sida dyker Folkets Hus upp vilken byggdes runt åren 1956- 1957. Bygget finansierades av flera olika föreningar i bygden och av de anställda vid Fredriksbergs pappersbruk, vilka arbetade extra på söndagarna för att få ihop till pengarna. Helleforskoncernen, som vid det här laget fortfarande var ägare av Fredriksbergs pappersbruk bidrog också med pengar till bygget.<sup>17</sup> Vidare bakom Folkets Hus syns bostadsområdet Parkliden skymta mellan tallarnas molnlika kronor.



Figur 6. Folkets Hus, (Foto: Elin Larsson 2011-04-29)

Jan Jörnmark skriver i sin bok Övergivna platser från 2008 att Fredriksberg upplevde, precis som flera andra bruksorter, en blomstring under efterkrigstiden och det gyllene 50-talet. Jörnmark menar att blomstringen krävde investeringar i bostäder och på området Parkliden uppfördes mellan åren 1951-1953 flerfamiljshus när framtidstron var stark och arbetstillfällena rikliga.<sup>18</sup> Sysselsättningen skulle dock visa sig falla och mellan åren 1961 och 1971 så föll sysselsättningen på orten ifrån knappt 400 till drygt 150 personer. Trots att Fredriksberg under slutet av 1900-talet skulle komma att få sin beskärda del av statligt understödda nysatsningar, genom att ett antal olika företag förlades till orten, så finns ingen av dessa verksamheter kvar idag.<sup>19</sup>

På området Parkliden finns det idag flera övergivna bostadshus och det är svårt att besöka området utan att beröras av en känsla av obehag då det vilar något spökligt över platsen. Kanske är det vemod eller rent av känslan av uppgivenhet som infinner sig när man planlöst vandrar omkring i skuggan av det som en gång i tiden byggdes då framtidstron var som störst. Idag utgör Parkliden istället ett exempel på resultatet av vad som händer med ett brukssamhälle när dess största näringsverksamhet lägger ner.



Figur 7. Flerbostadshus Parkliden, (Foto: Elin Larsson 2011-04-29)

<sup>17</sup> Jerkeman och Troedsson, 2008, sid. 112.

<sup>18</sup> Jörnmark, 2008, sid. 82.

<sup>19</sup> Jörnmark, 2008, sid. 87.



Vägen leder vidare in mot Fredriksbergs kärna för det kanske är att ta i om man kallar det centrum. Kärnan i Fredriksberg består egentligen av korsningen vid Coop Nära butiken. Här finns förutom mataffären bl. a några matställen, ett café, ett gatukök med ATG ombud där folk verkar samlas vid lunchtid och en bensinmack, vilket är en nödvändighet så här långt ute i skogen.



Figur 8. Coop Nära Fredriksberg, (Foto: Elin Larsson 2011-04-29)

### Fredriksbergs Pappersbruk

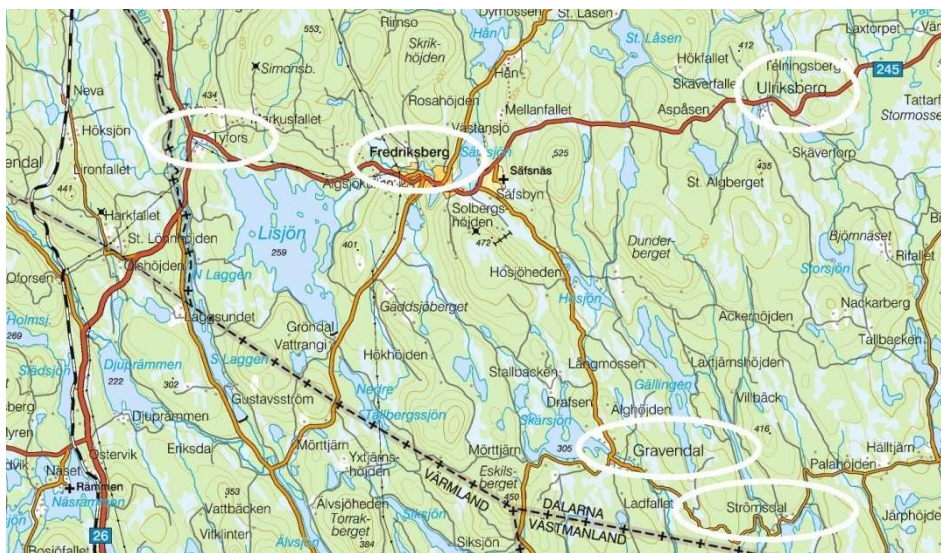
Om man tar höger i korsningen vid Coop Nära butiken och följer vägen, i riktning mot Hagfors i Värmland, så kommer man efter någon kilometer till det som idag mer skulle kunna kallas ruinerna av Fredriksbergs pappersbruk. Här kämpar naturen febrilt med att försöka läka det sår som bruket en gång var orsak till och när man ser fabriken i det här tillståndet är det svårt att kunna tänka sig att samma plats under 1950-talet var navet i kring vilket allting på orten snurrade.



Figur 9. Pappersbruket, (Foto: Elin Larsson 2011-04-29)

## Från järn- till pappersbruk – En historisk tillbakablick

Trakten kring Fredriksberg och Säfsnäs socken hade länge varit föremål för en storskalig järnbruksrörelse men vid slutet av 1800-talet framstod järnhanteringen inte fullt lika lönsam som tidigare och traktens skogstillgångar blev ett mer attraktivt industriobjekt. Sågverk anlades i Tyfors, Ulriksberg, Strömsdal och Fredriksberg eller rättare sagt Annefors som den nordvästra delen av Fredriksberg hette vid den här tiden.<sup>20</sup> Nedan en karta över nämnda orter.



**Figur 10.** Karta över området Fredriksberg, Strömsdal, Tyfors och Ulriksberg  
© Lantmäteriet Gävle 2010. Medgivande I 2010/0055  
(Omarbetning: Elin Larsson, 2011)

Vid mitten av 1870-talet byggdes en smalspårig järnväg mellan Hörken och Fredriksberg via Strömsdal och Gravendal. År 1896 upphörde järntillverkningen i Fredriksberg för att istället koncentreras till Gravendal och 1897 byggdes en sulfittfabrik i Annefors/Fredriksberg.<sup>21</sup> Denna kom senare att kompletteras med en sulfatfabrik år 1910<sup>22</sup>. År 1915 kom Gravendals AB att ingå i Hellefors Bruk AB ett företag som hade haft verksamhetens tyngdpunkt inom bergshanteringen ända sedan 1600-talet<sup>23</sup>. År 1931 satte man igång med papperstillverkningen<sup>24</sup>. En ny produkt vid namn ”kraftliner” (idag kartong/wellpapp) introducerades i företaget samma år genom Helmer de Verdier<sup>25</sup>. Fredriksberg hade nu etablerat sig som en av de första i Sverige inom detta produktionsområde och det skulle senare visa sig att ”kraftliner” skulle komma att utvecklas till den dominerande produkten för tillverkning av kartonger<sup>26</sup>. På nästa sida en karta över regionen med orter som bl. a Hällefors.

<sup>20</sup> <http://www.lansstyrelsen.se/dalarna/SiteCollectionDocuments/Sv/Publikationer/Rapporter-2000/00-11.pdf> sid. 3 [2011-04-08].

<sup>21</sup> Jerkeman och Troedsson, 2008, sid. 96-97.

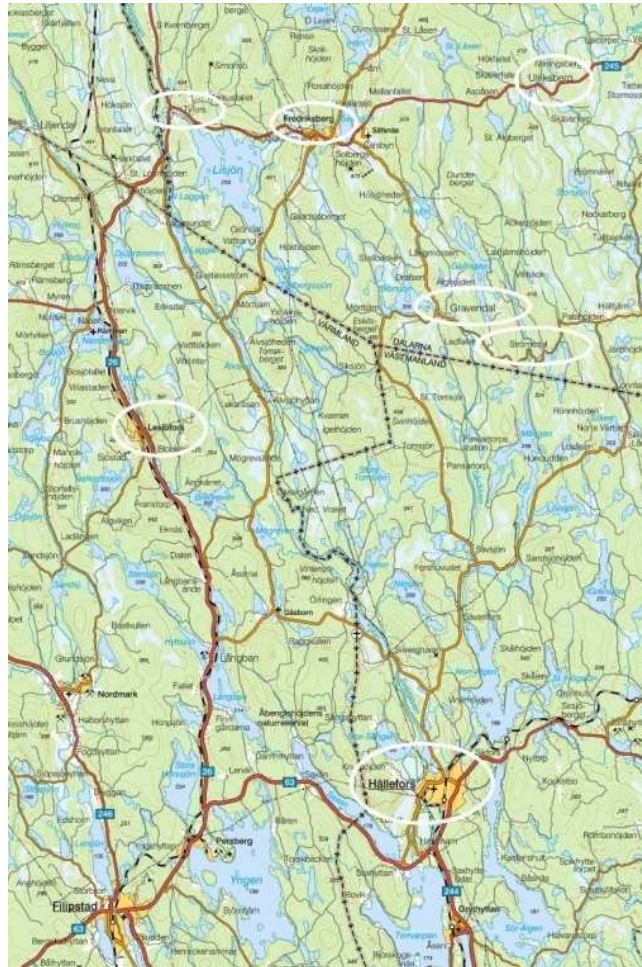
<sup>22</sup> <http://www.lansstyrelsen.se/dalarna/SiteCollectionDocuments/Sv/Publikationer/Rapporter-2000/00-11.pdf> sid. 3 [2011-04-08].

<sup>23</sup> Jerkeman och Troedsson, 2008, sid. 100.

<sup>24</sup> <http://www.lansstyrelsen.se/dalarna/SiteCollectionDocuments/Sv/Publikationer/Rapporter-2000/00-11.pdf> sid. 3 [2011-04-08].

<sup>25</sup> Jerkeman och Troedsson, 2008, sid. 101.

<sup>26</sup> Jerkeman och Troedsson, 2008, sid. 107.



**Figur 11.** Karta över området Fredriksberg- Hällefors  
 © Lantmäteriet Gävle 2010. Medgivande I 2010/0055  
 (Omarbetning; Elin Larsson, 2011)

Den ekonomiska krisen på 1930- talet drabbar även Helleforskoncernen, men turen vänder och mellan åren 1940-1950 går efterfrågan på massa och kraftlinor upp i och med Andra världskriget. Detta leder till brist på både arbetskraft och bostäder under 50-talets början när pappersfabriken går som för fullt. Under den här tiden råder det till och med brist på ved trots att fabriken ligger mitt i skogen.<sup>27</sup> Ytterligare konjunkturförändringar äger rum och från och med 1952 så stannar utvecklingen av Fredriksbergs pappersbruk och bruket får under den här tiden sin färdiga struktur<sup>28</sup>. Framtidstron under 50-talet var stor precis som bostadsbristen vilket gjorde att bolaget gick i borgen för att bygga ett nytt trevåningshus med plats för 54 stycken lägenheter. Övergång till kontinuerlig drift diskuteras 1957 och ett Folkets Hus byggs i Fredriksberg. Därefter tar Billerudskoncernen över Hellefors AB 1958.<sup>29</sup>

Vid årsskiftet 1961/1962 läggs sulfittfabriken i Fredriksberg ner och av de 70 arbetare som sysselsatts i sulfittfabriken får 30 stycken arbeta skift vid sulfatfabriken och pappersbruket. Övrig personal placerades om i den mån det gick, medan en del sökte sig nytt arbete eller pensionerades på eget initiativ.<sup>30</sup>

<sup>27</sup> Jerkeman och Troedsson, 2008, sid. 107-109.

<sup>28</sup> Jerkeman och Troedsson, 2008, sid. 111.

<sup>29</sup> Jerkeman och Troedsson, 2008, sid. 112-114.

<sup>30</sup> Jerkeman och Troedsson, 2008, sid. 115.



Redan år 1965 togs beslutet att Fredriksbergs pappersbruk skulle läggas ner, år 1972, då verksamheten inte längre var lönsam och då Fredriksberg inte längre kunde konkurrera med andra mer moderna pappersbruk. Företaget försökte in i det sista att finna andra typer av produkter som skulle gå att tillverka i Fredriksberg till dess att bruket skulle läggas ner helt men resultaten blev inte tillfredsställande. Det tidiga beslutet om nedläggning skapade stor oro i bygden vilket också återspeglades i arbetsresultatet. Efter pappersbrukets nedläggning kom ett antal nya verksamheter som skruvfjädersfabrik, skiv-/platttillverkning, tapetttillverkning och kemtvättsverksamhet mm att använda lokalerna. Flera försök gjordes för att skapa arbete på orten och bruka de tomma lokalerna fram till det att området spärrades av 1998.<sup>31</sup>

### Ruinen efter Fredriksbergs pappersbruk

Idag är det endast två av byggnaderna på området som används, nämligen kraftstationen som används av Fortum och delar av det före detta torkmagasinet/ fjäderfabriken används som lagerutrymme<sup>32</sup>. Fabriken som i övrigt står öde har blivit föremål för "Urban exploration" eller sk. ruinturism. Vid en promenad genom området ser man genast att fabriksområdet varit föremål för ungdomars utforskande av lokalerna. Vandalismen är stor och det staket som en gång varit till för att skydda människor från att göra sig illa på området, är på många ställen helt omkullvält eller sönder. Skadegörelse i form av klotter på väggar och sönderslagna rutor tillsammans med naturens återintagande av platsen får en att rysa trots vårsolens varma sken. Den skarpa doften av något oidentifierbart, som skulle kunna vara tjära, sticker lite i halsen eller är det kanske bara inbillning.



Figur 12. Fabriksbyggnad med klotter på, (Foto: Elin Larsson 2011-04-29)

Hela platsen är som ett museum där de flesta av tegelbyggnaderna som fortfarande finns kvar på platsen är uppförda mellan åren 1948-1958. Dessa är idag svårt förfallna då det inte finns någon ägare till fastigheten. Idag är det Ludvika kommun som har ansvaret för vad som kommer att hända med området och de har i samarbete med länsstyrelsen under årens lopp låtit genomföra ett antal undersökningar för kartläggning av i vilken mån området är kontaminerat inför en framtida sanering av hela industriområdet. Industriområdet som ligger i den nordvästra utkanten av Fredriksberg har en sammanlagd yta av ca 7.1 ha och omges av skog och vägar. Det finns idag inga bostadsfastigheter i direkt anslutning till industriområdet.<sup>33</sup>

<sup>31</sup> Jerkeman och Troedsson, 2008, sid. 116-119.

<sup>32</sup> <http://www.ludvika.se/download/18.695b0bef12bc1ab29f80004479/Sammanfattande+Huvudstudierapport+101008.pdf> sid. 3 [2011-04-08].

<sup>33</sup> <http://www.ludvika.se/download/18.695b0bef12bc1ab29f80004479/Sammanfattande+Huvudstudierapport+101008.pdf> sid. 2 [2011-04-08].

På industribyggnadernas fasader syns tydliga spår efter frostsprängning i teglet och på vissa ställen där putsen försvunnit finner man även en hel del slaggsten. Slaggstenen är en restprodukt från tidigare järnframställning och ett tydligt tecken på tidigare järnbruksverksamhet i trakten.



**Figur 13.** Fredriksbergs pappersbruk,  
(Foto: Elin Larsson 2011-04-29)



**Figur 14.** Fabriksvägg med slaggsten,  
(Foto: Elin Larsson 2011-04-29)

På en del av byggnaderna på området har taken rasat in och får om möjligt platsen att bli ännu mer skrämmande eller rättare sagt vemodig. Mellan byggnader hänger ledningar som ser ut att när som helst kunna ramla ner över en och på marken återfinns rostigt skrot, resterna av isoleringsmaterial och i ena änden av platsen tronar två stora oljecisterner i vilka olja letts via ledningar i marken till fabriken. En gigantisk vattenledning leds in på industriområdet österifrån från sjön Sågdammen.



**Figur 15.** Fabriksbyggnad med rasat tak, (Foto: Elin Larsson 2011-04-29)



**Figur 16.** Rullar med isolering, (Foto: Elin Larsson 2011-04-29)





Figur 17. Vattenledning, (Foto: Elin Larsson 2011-04-29)



Figur 18. Fabriksområdet, (Foto: Elin Larsson 2011-04-29)



Figur 19. Vid brukets skorsten, (Foto: Elin Larsson 2011-04-29)



Figur 20. Tank, (Foto: Elin Larsson 2011-04-29)



Figur 21. Rör och ledningar mellan fabriksbyggnader, (Foto: Elin Larsson 2011-04-29)



Figur 22. Oljecisterner, (Foto: Elin Larsson 2011-04-29)



Från fabriken går många ledningar, var av en liten ledning leder vidare ut i naturen och återfinns några hundra meter bort från fabriken vid vad som kallas en mesadamm. Mesa är kalciumkarbonat som bildas vid sulfatmassa tillverkningen och är det material som det beräknas finnas störst volymer av på området, mer än 300 000 m<sup>3</sup>.<sup>34</sup>



Figur 23. Ställning till mesaledning.  
(Foto: Elin Larsson 2011-04-29)



Figur 24. Mesaledning  
(Foto: Elin Larsson 2011-04-29)

### Pappersbrukets påverkan på miljön

I området kring pappersbruket har man hittat tre stycken mesadamm. Dammarna är idag uttorkade men innehåller fortfarande mesa från pappersbruket. I dagens pappersbruk tar man om hand mesan i tillverkningen men på den tiden då Fredriksbergs pappersbruk var igång så samlade man mesan i stora dammar på fabriksområdet. I en rapport från Länsstyrelsen från 2010 så står det att mesan till en början också kan tänkas ha blivit utpumpad direkt i Liälven som rinner igenom industriområdet.<sup>35</sup> Liälven anses vara industriområdets närmaste recipient dvs. mottagare av miljöfarliga ämnen, som sprids via yt- och grundvatten, och denna i sin tur mynnar slutligen ut i Lisjön som räknas till en av länets främsta fågelsjöar.<sup>36</sup> Mesa deponierna har genom analyser visats sig innehålla farliga ämnen så som bl. a bly, kadmium, kvicksilver och arsenik för att nämna några. Även om metallerna troligtvis är hårt bundna till kalciumkarbonatet i mesan så gör storleken på dammarna att den sammanvägda föroreningsnivån i marken anses vara stor.<sup>37</sup>



Figur 25. Mesadamm, (Foto: Elin Larsson 2011-04-29)

<sup>34</sup> <http://www.ludvika.se/download/18.695b0bef12bcb1ab29f80004479/Sammanfattande+Huvudstudierapport+101008.pdf> sid. 9 [2011-04-08].

<sup>35</sup> <http://www.lansstyrelsen.se/dalarna/SiteCollectionDocuments/Sv/Publikationer/Rapporter-2010/10-25.pdf> sid. 50-51 [2011-04-08].

<sup>36</sup> <http://www.ludvika.se/download/18.695b0bef12bcb1ab29f80004479/Sammanfattande+Huvudstudierapport+101008.pdf> sid. 2-3 [2011-04-08].

<sup>37</sup> <http://www.lansstyrelsen.se/dalarna/SiteCollectionDocuments/Sv/Publikationer/Rapporter-2010/10-25.pdf> sid. 50-51 [2011-04-08].

I deponiområdet har växtligheten haft svårt att etablera sig trots att det är nästan 50 år sedan deponin användes och på området för deponin finns mesan fortfarande blottad.<sup>38</sup> Nedan ett foto på hur den vitaktiga sörjan i mesadammarna ser ut och hur naturen än en gång kämpar för att återintå området.



**Figur 26.** Granplantor som växer i mesan,  
(Foto: Elin Larsson 2011-04-29)

Industriområdet utgör alltså inte bara ett farligt område för människor när det gäller fallfärdiga byggnader utan är även ett stort hot mot miljön och därigenom också mot människor och djur som vistas i omgivningen. Det kanske allvarligaste och mest akuta miljöproblemen på platsen är dels oljehantering men också deponeringen av något som kallas kisaska<sup>39</sup>. Kisaska är en restprodukt från svavelsyra framställning<sup>40</sup>. Kisaska eller svavelkis har använts vid sulfittmassatillverkningen och kan innehålla höga halter av tungmetaller<sup>41</sup>. Kisaska har påträffats både på själva industriområdet men också på de gamla banvallar som finns i området då kisaska förr spreds ut för att förhindra ogräs från att växa där<sup>42</sup>. Att kisaskan ligger ytligt utan att vara inom stängsel gör att människor och djur utsätts för direkt exponering<sup>43</sup>. Detta är ett stort problem då banvallarna idag används som gång- och cykelvägar av allmänheten.<sup>44</sup>



**Figur 27.** Gammal banvall,  
(Foto: Elin Larsson 2011-04-29)

<sup>38</sup> <http://www.lansstyrelsen.se/dalarna/SiteCollectionDocuments/Sv/Publikationer/Rapporter-2010/10-25.pdf>  
sid. 51-54 [2011-04-08].

<sup>39</sup> <http://www.ludvika.se/download/18.695b0bef12bc1ab29f80004479/Sammanfattande+Huvudstudierapport+101008.pdf>  
sid. 1 [2011-04-08].

<sup>40</sup> <http://www.ludvika.se/download/18.695b0bef12bc1ab29f80004479/Sammanfattande+Huvudstudierapport+101008.pdf>  
sid. 9 [2011-04-08].

<sup>41</sup> <http://www.lansstyrelsen.se/dalarna/SiteCollectionDocuments/Sv/Publikationer/Rapporter-2000/00-14.pdf>  
sid. 28 [2011-04-08].

<sup>42</sup> <http://www.lansstyrelsen.se/dalarna/SiteCollectionDocuments/Sv/Publikationer/Rapporter-2000/00-11.pdf>  
sid. 22 [2011-04-08].

<sup>43</sup> <http://www.ludvika.se/download/18.695b0bef12bc1ab29f80004479/Sammanfattande+Huvudstudierapport+101008.pdf>  
sid. 12-13 [2011-04-08].

<sup>44</sup> <http://www.ludvika.se/download/18.695b0bef12bc1ab29f80004479/Sammanfattande+Huvudstudierapport+101008.pdf>  
sid. 1 [2011-04-08].



## Miljömål och en framtida sanering av platsen

Framtida miljömål som kommunen tillsammans med Länsstyrelsen och Golder Associates, ett företag med expertis inom miljö- och geoteknik, har tagit fram för området lyder som följer:

- Industriområdet samt omkringliggande områden med historisk koppling ska kunna beträdas utan risk för människors hälsa.
- Området ska uppfylla de ekologiska krav som den planerade markanvändningen kräver samt upprätthålla samma ekologiska funktion som omgivande områden.
- Befintliga byggnader skall inte försvåra framtida åtgärder.
- Föroreningar som är farliga för miljön eller människors hälsa ska inte spridas till Liälven.<sup>45</sup>

För att uppnå de miljömål som man har satt upp för platsen krävs att området saneras. Den sanering som det pratas om i Golder Associates rapport från 2010 innefattar sanering av kisaska områdena, rivning av alla byggnader samt täckning av mesadeponierna. Utförandetiden skulle enligt Golden Associates beräknas till ca 1 år exklusive förberedelser och kosta mellan 44- 52 miljoner svenska kronor beroende av vilken deponi som användes för avfallet. Åtgärderna skulle leda till att hälsoriskerna samt effekterna på ekosystemet reducerades avsevärt. Detta skulle dock innebära, som Golder Associates skriver i sin sammanfattande rapport från 2010, att landskapsbilden för Fredriksberg skulle komma att förändras genom att byggnaderna rivs.<sup>46</sup>

## Pappersbruket, en del av vardagslandskapet i Fredriksberg

Pappersbruket är idag en del av vardagslandskapet i Fredriksberg och redan på långt håll kan man skymta den 60 meter höga skorstenen mellan skogsbeklädda berg. Denna skorsten och fabrik är ett landmärke för hela bygden och ett självklart inslag i traktens landskapsbild. Ett vardagslandskap som detta kan av en besökare uppfattas som något häftigt, kanske till och med som ruinromantik i modern tid medan det av folket i trakten kanske enbart förknippas med det tidiga 1900-talets dåliga arbetsförhållanden, slitsamma arbete och 70-talets arbetslöshet och utarmning av bygden. Trots detta var det bruket som fick Fredriksberg att blomma under första halvan av 1900-talet.

Utfallet av vad man ska göra av ett sådant här landskap idag beror helt och hållet på vem det är som ska besluta i frågan. Är det människor som bor i trakten eller är det någon utomstående expert som aldrig satt sin fot i Bergslagen, som ska besluta i frågan så får detta självklart konsekvenser för bygden.

Problemen kring området i Fredriksberg är på intet sätt unikt utan förekommer överallt i Sverige och kanske framförallt i områden som Bergslagen där bruksorterna är många och där industri efter industri läggs ner allt eftersom verksamheterna blir olönsamma. Överblivna industri- och bostadsområden blir en del av vardagslandskapet och frågan kring vad som ska bevaras eller inte blir beslutsfattarnas ständiga följeslagare. Dessa områden anses oftast inte ha något större värde och då tillgången på likvida medel ofta är det som ger utfall för vilka beslut som fattas så resulterar detta i att områden som Fredriksbergs pappersbruk bara lämnas åt sitt öde.

Indirekt resulterar detta i att arbetarhistoria från början av 1900-talet, det vill säga historien om det ”vanliga”, arbetande folket och landskapet som de levde i går förlorad och får ge efter för bevarandet av andra miljöer. Vissa ställer sig säkert frågan varför det skulle vara värt att bevara en gammal industri som ingen har någon nytta av men på samma sätt kan man ju fråga sig varför man bevarar gamla slott där överhögheter har levt och förlustat sig. Deras slott bevaras för att vi

<sup>45</sup> <http://www.ludvika.se/download/18.695b0bef12bc1ab29f80004479/Sammanfattande+Huvudstudierapport+101008.pdf> sid. 18 [2011-04-08].

<sup>46</sup> <http://www.ludvika.se/download/18.695b0bef12bc1ab29f80004479/Sammanfattande+Huvudstudierapport+101008.pdf> sid. 22 [2011-04-08].

ska komma ihåg deras historia men av det vanliga folket som byggde och arbetade i slotten finns idag oftast ingenting kvar.



Figur 28. Ruin vid Fredriksbergs pappersbruk,  
(Foto: Elin Larsson 2011-04-29)

Bruksorten Fredriksberg och dess bruk kommer troligtvis aldrig att bli ett världsarv. Varför inte kan man då fråga sig? En av anledningarna kan vara att brukets historia fortfarande ligger för nära oss i tiden för att vi ska kunna behandla det på ett objektivt sätt. Kanske är det resultatet av många motstridiga känslor, som växer inom var och en av oss när vi möter platser likt Fredriksberg, som ligger till grund för att platser likt denna enbart lämnas åt sitt öde. Vore det lätt att hantera områden som dessa skulle det antagligen inte finnas så många övergivna platser i Sverige.

Vardagslandskapet är ett mycket debatterat ämne i dagarna då Sverige nyligen ratificerat den Europeiska Landskapskonventionen. Landskapskonventionen som träder i kraft nu i maj 2011 har som uppgift att värna om och försöka skydda Europas landskap. Detta innebär att alla typer av landskap, inte bara de ”vackra” landskapen utan även de ”vardagliga” och ”trasiga” landskapen, kommer att få ett skydd.

#### 4. Europeiska Landskapskonventionen

Den Europeiska landskapskonventionen antogs år 2000 och är den första internationella konvention som ämnar behandla alla typer av europeiska landskap. Konventionen ska verka för bättre skydd, förvaltning och utveckling av Europas landskap samtidigt som den vill öka det europeiska samarbetet gällande landskap. Tanken med Landskapskonventionen är att den ska omfatta alla typer av landskap, oavsett om de gäller landskap på land eller till havs, spektakulära eller vardagliga landskap.<sup>47</sup>

Den Europeiska Landskapskonventionen är Europarådets försök till att skapa en hållbar utveckling där det finns en balans mellan sociala behov, ekonomi och miljö. Konventionen är den första att omfatta alla aspekter av Europeiska landskap och arbetar för en hållbar utveckling med den kulturella dimensionen inberäknad.<sup>48</sup>

<sup>47</sup> Déjeant-Pons, 2006, sid. 363.

<sup>48</sup> Déjeant-Pons, 2006, sid. 365-366.

Det som gör denna konvention så speciell är enligt författaren Déjeant-Pons just det faktum att konventionen verkar både för de extraordinära men också för de ordinära landskapen. Detta då alla typer av landskap som omger och påverkar människors livskvalité är viktiga att ta i beaktande vid utvecklingen av riktlinjer för landskap.<sup>49</sup>

Landskapskonventionen menar dock inte att alla typer av landskap måste behandlas lika utan att var och ett av de specifika landskapen ska behandlas utifrån sina egna förutsättningar vad gäller alltifrån konservation i form av skydd, förvaltning, utveckling eller en eventuell helomdaning. I sökandet efter att finna den rätta balansen mellan skydd, förvaltning och utveckling av ett landskap så är konventionens syfte inte att frysa ett landskap. Då landskap genomgår en ständig förändring, och kommer att fortsätta att göra så, är Landskapskonventionens syfte att se till att landskapen utvecklas med en stor mångfald och kvalité även i framtiden.<sup>50</sup>

För att undvika problem med andra juridiska dokument så säger konventionen att den inte hindrar eller utesluter andra dokument gällande landskapsskydd och liknande från att gälla.<sup>51</sup> Tanken med konventionen är att de länder som har skrivit under och ratificerat Landskapskonventionen själva ska sätta upp regler för hur konventionen ska genomföras på såväl nationell, regional och lokal nivå.<sup>52</sup>

Uppdraget som varje land åtar sig, genom en ratificering av Landskapskonventionen, innebär att försöka förverkliga följande:

- ”to recognise landscapes in law as an essential component of people’s surroundings, an expression of the diversity of their shared cultural and natural heritage, and a foundation of their identity;
- to establish and implement landscape policies aimed at landscape protection, management and planning;
- to establish procedures for the participation of the general public, local and regional authorities, and other parties with an interest in the definition and implementation of landscape policies;
- to integrate landscape into its regional and town planning policies and in its cultural, environmental, agricultural, social and economic policies, as well as in any other policies with possible direct or indirect impact on landscape.”<sup>53</sup>

Detta innebär också att dessa länder åtar sig att försöka öka medvetenheten hos människor om landskapets värden, vilken roll landskapet spelar i vårt samhälle samt hur landskapet förändras genom tiden. För att lyckas med detta krävs det att människor utbildas i frågor som berör förvaltningen av landskapet. Detta berör kanske framförallt de som arbetar med frågor som direkt eller indirekt behandlar landskapet. Tanken är också att man inom Europa ska kunna öka kunskapen om landskapen och utbyta kunskap och metoder för hur man identifierar och värderar olika typer av landskap. En ratifikation av Landskapskonventionen innebär också att ett landskap behandlas i samråd med allmänheten som bor i landskapet. Ett genomförande av Landskapskonventionen innebär att varje land måste införa nya instrument i arbetet med skydd, förvaltning och utveckling av landskap.<sup>54</sup>

---

<sup>49</sup> Déjeant-Pons, 2006, sid. 367.

<sup>50</sup> Déjeant-Pons, 2006, sid. 368-369.

<sup>51</sup> Déjeant-Pons, 2006, sid. 367.

<sup>52</sup> Déjeant-Pons, 2006, sid. 370.

<sup>53</sup> Déjeant-Pons, 2006, sid. 370.

<sup>54</sup> Déjeant-Pons, 2006, sid. 370-371.

## Europeiska Landskapskonventionen i Sverige

Sverige signerade den Europeiska Landskapskonventionen eller ELC som den förkortas, den 22 februari 2001 men har först nu den 5 januari i år 2011 ratificerat den. Konventionen träder i kraft från och med den 1 maj 2011.<sup>55</sup> Det är Riksantikvarieämbetet (RAÄ) som på uppdrag av regeringen har arbetat med att initiera utvecklingsarbetet med den Europeiska Landskapskonventionens tillämpning i Sverige<sup>56</sup>.

Riksantikvarieämbetet fick redan 2006 i uppdrag av regeringen att ta fram ett förslag till genomförande av den Europeiska Landskapskonventionen i Sverige. I den rapporten menar RAÄ att ett genomförande av ELC kan ge Sverige ökad helhetssyn och minska kostnaderna för bristande samordning och motstridiga intressen inom stat och region.<sup>57</sup>

I samband med Sveriges ratificering av Landskapskonventionen har RAÄ kommit ut med ytterligare en rapport som beskriver att berörda myndigheter ansvarar självständigt för den Europeiska Landskapskonventionens tillämpning samt för uppföljning och utvärdering inom sina respektive verksamhetsområden. Det övergripande samordningsansvaret för konventionens tillämpning i Sverige har en grupp bestående av Boverket, Jordbruksverket, Länsstyrelserna, Naturvårdsverket, Riksantikvarieämbetet, Skogsstyrelsen, Tillväxtverket och Trafikverket. Riksantikvarieämbetet föreslås vara den sammankallande i gruppen och ansvarar för bl. a återrapportering till regering och Europarådet. RAÄ föreslår vidare att Länsstyrelserna ansvarar för att samordna arbetet med tillämpningen av Landskapskonventionen på regional nivå.<sup>58</sup>

RAÄ föreslår att en första uppgift för samordningsgruppen ska vara att utarbeta ett dokument eller en sk. plattform att utgå ifrån i arbetet för tillämpning av Landskapskonventionen i Sverige. Vidare menar RAÄ att alla berörda myndigheter ska ta fram ett handlingsprogram i vilket de beskriver hur de avser genomföra konventionens intentioner inom respektive verksamhetsområde. När det gäller den regionala och kommunala tillämpningen av konventionen menar RAÄ att utvecklingsarbetet initieras av samordningsgruppen. Tanken är också att gruppen av myndigheter med samordningsansvar ska kunna utveckla och precisera behov av nya uppdrag som har betydelse för tillämpningen och utvecklingen av Landskapskonventionen.<sup>59</sup>

## Problematiken kring den Europeiska Landskapskonventionen

Den Europeiska Landskapskonventionen är speciell då den gör anspråk på att beröra alla typer av landskap dvs. alltifrån ”vackra” landskap och världsarv till ”slitna” vardagslandskap. För att konventionens mål om en hållbar utveckling för alla typer av landskap ska kunna göras till verklighet krävs det, vilket också förespråkas i konventionen, utbildning och framförallt delaktighet av både experter och allmänheten i frågor som rör landskapet.<sup>60</sup>

Landskapskonventionens krav på deltagande från allmänheten har blivit ett uppmärksammat ämne i diskussionen om hur den Europeiska Landskapskonventionen egentligen ska kunna genomföras i verkligheten. I boken *The European Landscape Convention – Challenges of Participation* från 2011 ställer sig författaren Michael Jones frågan om delaktighet i den Europeiska Landskapskonventionen är ”all talk and no action”.<sup>61</sup>

<sup>55</sup> <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=176&CM=8&DF=&CL=ENG> [2011-04-14].

<sup>56</sup> [http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern\\_webbplats/2011/februari/avrapportering\\_v1\\_0\\_1.pdf](http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2011/februari/avrapportering_v1_0_1.pdf) sid. 2 [2011-04-14].

<sup>57</sup> [http://www.raa.se/publicerat/rapp2008\\_1.pdf](http://www.raa.se/publicerat/rapp2008_1.pdf) sid. 5 och 7 [2011-04-08].

<sup>58</sup> [http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern\\_webbplats/2011/februari/avrapportering\\_v1\\_0\\_1.pdf](http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2011/februari/avrapportering_v1_0_1.pdf) sid. 1 [2011-04-14].

<sup>59</sup> [http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern\\_webbplats/2011/februari/avrapportering\\_v1\\_0\\_1.pdf](http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2011/februari/avrapportering_v1_0_1.pdf) sid. 8-10 [2011-04-14].

<sup>60</sup> Déjeant-Pons, 2006, sid. 370-371.

<sup>61</sup> Jones, Stenseke, 2011, sid. 29.

Landskapskonventionens syfte är att föra fram landskapsfrågor till allmänheten så att gemensamma beslut kan fattas genom diskussioner istället för att låta landskapet få en opersonlig karaktär skapad av fackmän. Vidare menar Jones att allmänt deltagande innebär att involvera människor vilka annars hålls utanför när myndigheter fattar sina beslut. Syftet med ELC är alltså att låta flera gruppers åsikter, så som lokala myndigheter, boende, besökare, markägare och specialister m fl. komma till tals innan de slutgiltiga besluten fattas av folket demokratiskt valda representanter. Beslut vinner också större legitimitet ifall fler människor har deltagit i formuleringen av visioner och andra beslutstaganden. Värnandet om landskapet vänder sig enligt Jones inte bara till en elit utan är alla människors ansvar.<sup>62</sup>

En annan viktig del i processen med allmänhetens deltagande i frågor rörande landskap är utbytet av kunskap. En dialog där myndigheter informerar allmänheten om en viss situation och samtidigt lyssnar till vad allmänheten har att säga om saken bidrar i sin tur till att man lättare finner bra lösningar på eventuella problem.<sup>63</sup> Brukarmedverkan och delaktighet är något som det har diskuterats och analyserats en hel del om i litteratur. Enligt Jones har brukarmedverkan i vissa fall setts som både tidsödande och kostsamt. Kompromisser mellan olika gruppers åsikter kan ibland också leda till mindre optimala lösningar.<sup>64</sup>

Vidare säger Jones i sin text att konflikter och maktrelationer kan påverka vilkas åsikter som tas i beaktande och det är här som svagare gruppers åsikter riskerar att hamna i bakgrunden eller att inte komma fram alls.<sup>65</sup> Jones menar dock att på samma gång som delaktighet kan uppfattas som något tidsödande och kostsamt inom planeringen så kan det bli ännu dyrare om man avstår ifrån det och istället måste genomgå långdragna överklaganden.<sup>66</sup> Jones påpekar också vikten av att allmänheten involveras tidigt i processen så att deras synpunkter och åsikter fortfarande kan vara till någon hjälp och ha någon betydelse för de beslut som fattas.<sup>67</sup>

Den Europeiska Landskapskonventionen syftar som det tidigare är sagt inte bara till att öka brukarmedverkan i frågor som rör landskapet utan också till att ge alla typer av landskap ett legitimt skydd. Tanken med Landskapskonventionen är också att den ska hjälpa till att skapa riktlinjer för hur skydd, förvaltning och utveckling av Europas landskap ska fungera i framtiden. Konventionen, som inte är någon bestämd lag utan mer ett ramverk, kan uppfattas som lite vag då de begrepp som konventionen behandlar uppfattas olika beroende på hur man tolkar texten. Detta kan bero på att konventionen är skriven på ett sådant sätt att den ska gå att appliceras i olika länder med olika lagstiftning och med olika typer av landskap. Hur som helst så skapar de vaga orden förvirring och i artikeln Multiple interfaces of the European Landscape Convention riktas följande kritik mot konventionen.

Ingrid Sarlöv Herlin menar att bara hur man tolkar begreppet landskap spelar roll för hur den fortsatta tolkningen av den Europeiska Landskapskonventionen kommer att bli. Hon menar att inom landskapsekologin så tolkar experten landskap som att det är den materiella miljön som landskapet är konstruerat av, medan begreppet i Landskapskonventionen definieras som något av människor kulturellt skapat.<sup>68</sup> Peter Howard menar vidare att landskapet uppfattas olika av de som bor på en plats sk. ”insiders” och de experter som bedömer landskapet utifrån, sk. ”outsiders”. Howard menar att det är lätt att det blir expertens mer objektiva bedömning av ett landskap som kommer att väga tyngre än insiderns subjektiva då olika landskap genom ELC även

---

<sup>62</sup> Jones, Stenseke, 2011, sid. 29-31.

<sup>63</sup> Jones, Stenseke, 2011, sid. 31-32.

<sup>64</sup> Jones, Stenseke, 2011, sid. 33.

<sup>65</sup> Jones, Stenseke, 2011, sid. 34.

<sup>66</sup> Jones, Stenseke, 2011, sid. 40.

<sup>67</sup> Jones, Stenseke, 2011, sid. 41.

<sup>68</sup> Jones et al., 2007, sid. 214.

ska värderas på en global nivå. Detta resulterar i sin tur att vardagslandskapens unika värden som bara boende på platsen kan känna till riskerar att inte bli uppmärksammade. Jørgen Primdahl hävdar också att på samma gång som ELC har skapats för att verka för ett skydd av vardagslandskapet så kan en framtida jämförelse av olika Europeiska landskap leda till ett hot mot bevarandet av det lokala kulturarvet och vardagslandskapet.<sup>69</sup>

Det som alltså uppfattas, av författarna, som den svåraste utmaningen med ELC är hur man ska lyckas genomföra konventionen på såväl lokal och regional nivå som på en global nivå. Detta utan att några förluster görs på en lokal nivå. I den Europeiska Landskapskonventionen lämnas svaret på denna fråga obesvarad.<sup>70</sup>

## Europeiska Landskapskonventionen och begreppet Vardagslandskap

I Riksantikvarieämbetets rapport från 2008 beskrivs landskapet som en komplex väv av rättigheter där enskilt ägande och användande måste samsas med kollektiva nyttigheter och statliga anspråk. Vidare menar RAÄ att skydd, förvaltning och utveckling av landskapet handlar om en ständig förhandling mellan olika aktörer så som t ex. enskilda, intresseföreningar, markägare, företag, kommuner, regioner eller stat. Staten har möjlighet att reglera, genom lagstiftning och andra skyddsinstrument, användandet i områden som anses ha extra höga värden eller där det allmänna intresset är så viktigt att det måste ställas före det enskilda.<sup>71</sup>

Det är dock inte alla delar av landskapet som omfattas av något landskapligt skydd. Det sk. vardagslandskapet där människor vistas, bor och arbetar ombesörjs i dagsläget inte av något konkret skydd. Vardagslandskapet som omfattar både landsbygden och det urbana landskapet och är ett komplext landskap då ingen ensam äger rätten över det men allt fler gör anspråk på och vill ha inflytande över samma landskap. Det är här som den Europeiska Landskapskonventionen kan ge tyngd och legitimitet åt vardagslandskapet och skapa de helhetsperspektiv som behövs idag.<sup>72</sup>

Konventionen erbjuder övergripande principer för förhandlingen om vardagslandskapets användande och utgångspunkten i ELC är här att göra landskapet till alla människors ansvar och angelägenhet<sup>73</sup>. Landskapskonventionen är ett juridiskt ramverk som både erkänner landskapets betydelse för människors välbefinnande och samtidigt säkrar den demokratiska processen<sup>74</sup>.

I diskussionen kring den Europeiska Landskapskonventionens betydelse för vardagslandskapet så är det viktigt att även diskutera vad begreppet vardagslandskap egentligen betyder och hur det kan tolkas olika av olika människor. I de internationella dokumenten över den Europeiska Landskapskonventionen som finns på engelska och franska så används begreppen ”everyday landscape” respektive ”les paysages ordinaires” för svenskans vardagslandskap<sup>75</sup>. Mattias Qviström skriver i en artikel i tidsskriften Plan att då Landskapskonventionen är relativt öppen för tolkningar finns det därmed också möjlighet att fokusera på olika synsätt av vardagslandskapet.<sup>76</sup>

---

<sup>69</sup> Jones et al., 2007, sid. 215.

<sup>70</sup> Jones et al., 2007, sid. 215.

<sup>71</sup> [http://www.raa.se/publicerat/rapp2008\\_1.pdf](http://www.raa.se/publicerat/rapp2008_1.pdf) sid. 17 [2011-04-08].

<sup>72</sup> [http://www.raa.se/publicerat/rapp2008\\_1.pdf](http://www.raa.se/publicerat/rapp2008_1.pdf) sid. 18 [2011-04-08].

<sup>73</sup> [http://www.raa.se/publicerat/rapp2008\\_1.pdf](http://www.raa.se/publicerat/rapp2008_1.pdf) sid. 18 [2011-04-08].

<sup>74</sup> [http://www.raa.se/publicerat/rapp2008\\_1.pdf](http://www.raa.se/publicerat/rapp2008_1.pdf) sid. 25 [2011-04-08].

<sup>75</sup> <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=358887> [2011-05-04].

<sup>76</sup> Qviström, 2008, sid. 25.



## Problematiken kring begreppet vardagslandskap

Qviström menar att tvetydigheten i innebörden av begreppet vardagslandskap riskerar att hämma Landskapskonventionens skärpa och potential<sup>77</sup>. Han menar att hur man väljer att se på begreppet vardagslandskap och definieringen av ordet vardag så är det troligt att detta kommer att få konsekvenser för hur den Europeiska Landskapskonventionen realiserar i planering och förvaltning. Detta då olika synsätt vilar på olika typer av planeringsideal.<sup>78</sup> Genom tre, delvis nya, begrepp så diskuterar Qviström nedan skillnaderna mellan olika tolkningar av begreppet.

### Ordinära landskap

Begreppet vardagslandskap kan avse ordinära landskap till skillnad från landskap av regionalt eller nationellt intresse<sup>79</sup>. Vidare beskriver Qviström ordinära landskap som tydligt avgränsade områden eller som mellanrummen mellan värdefulla områden. Qviström menar att uppmärksammandet av ordinära landskap är ett argument för en utvidgad och mer omfattande planering med hänvisning till dagens miljöproblem och strävan efter ett uthålligt samhälle. Denna planeringsideologi förlitar sig främst på en expertbaserad planering.<sup>80</sup>

### Vardagsnära landskap

Detta är en annan tolkning av begreppet och innebär att det är platser i närheten av bostäder och arbetsplatser som hamnar i fokus. Vardagsnära landskap kan mycket väl omfattas av riksintressen så med detta synsätt så ställs andra områden i centrum än i föregående synsätt. Tillgänglighet och medborgarnas vardagsliv får här en viktigare roll, i enlighet med konventionens betoning på medborgarnas perspektiv på sin omgivning, men landskapet kan även här betraktas utifrån expertens perspektiv.<sup>81</sup>

### Var dags landskap

Ett tredje sätt att beskriva begreppet på och som inriktar sig på ett landskap som ständigt är närvarande och som formas och omformas av vardagliga aktiviteter och processer<sup>82</sup>. Detta landskap kan inte avgränsas på en karta då det i det här fallet är frågan om en planeringsideologi och ett förhållningssätt till landskapet och inte ett område. Var dags landskap handlar om en platskännedom och det som format det specifika landskapet. Detta innebär att den situationsbundna kunskapen betonas på bekostnad av en objektiv skildring av landskapet. Qviström menar vidare att igenom att tolka begreppet som var dags landskap så erkänns invånarnas ständiga vardagliga närvaro ha ett visst tolkningsföreträde till sitt landskap än planerarnas stötvisa engagemang på ett område.<sup>83</sup>

Landskapskonventionens betoning på medborgarmedverkan speglar det sistnämnda synsättet på landskapet. Landskapskonventionen omfattar såväl planering som förvaltning av landskap. Genom förvaltningen kan man direkt ta hänsyn till var dags landskap och aktiviteterna som sker där medan planeringen hanterar landskapet på ett mer abstrakt sätt. Qviström hävdar att ett närmare samarbete mellan planering och förvaltning vid medborgardeltagandet är en viktig del för att kunna genomföra Landskapskonventionens intentioner.<sup>84</sup>

Vidare menar Qviström att vilket synsätt man väljer att använda sig av i planeringen av vardagslandskapet är avgörande för medborgarnas roll i förhållande till Landskapskonventionen. Med en betoning på det ordinära landskapet så kan medborgardeltagande begränsas till att

---

<sup>77</sup> Qviström, 2008, sid. 25.

<sup>78</sup> Qviström, 2008, sid. 22.

<sup>79</sup> Qviström, 2008, sid. 22.

<sup>80</sup> Qviström, 2008, sid. 23.

<sup>81</sup> Qviström, 2008, sid. 23.

<sup>82</sup> Qviström, 2008, sid. 23.

<sup>83</sup> Qviström, 2008, sid. 24.

<sup>84</sup> Qviström, 2008, sid. 24.

allmänheten ska upplysas om planerna och deras syfte. Med synsättet på vardagsnära landskap får medborgarna en viktigare roll som informatörer och diskussionsparter om det aktuella landskapet. Om istället det tredje synsättet, vardags landskap, blir det som kommer att betonas så är det de vardagliga aktiviteterna som får ligga till grund för planeringen och medborgarmedverkan kommer att bli kärnan i genomförandet av den Europeiska Landskapskonventionen.<sup>85</sup>

---

<sup>85</sup> Qviström, 2008, sid. 25.



## Del 3.

### 5. Avslutande Diskussion

Den Europeiska Landskapskonventionen är alltså den första internationella konvention som ämnar behandla alla typer av europeiska landskap. Konventionen ska verka för både skydd, förvaltning och utveckling av alla typer av landskap i Europa. Tanken med konventionen är också att den ska öppna upp för ett bättre samarbete mellan Europas länder gällande europeiska landskap.

Landskapskonventionen kan alltså komma att fylla en viktig funktion, om den genomförs på ett bra sätt, som skydd för landskap som för stunden inte värderas särskilt högt däribland det sk. vardagslandskapet. När det kommer till skydd av landskap, framförallt när det gäller vardagslandskap, så får ett skydd inte verka bevarande då landskap ständigt befinner sig under förändring. Det är dock viktigt att landskap, precis som vackra byggnader, får något typ av skydd för att de ska kunna fortsätta att förändras.

Att bevara eller rättare sagt att skydda en plats och ett landskap som det i Fredriksberg är komplicerat då det kräver att man tar itu med alla de problem som området en gång genererat. Detta gäller både det rent fysiska problemen som finns på platsen så som kontaminerade områden och miljöförstöring men också andra aspekter så som att ortens en gång så självklara identitet har gått förlorad. Brukets nedläggning har också bidragit till arbetslöshet, avbefolkning och ett avstannande i utvecklingen på orten. Ibland är det kanske lättare att jämföra en sådan här plats med marken och, istället för att gräva upp alla problem, täcka igen spåren efter all bruksverksamhet på orten. Återigen resulterar ett sådant beslut i att arbetarnas historia, människans historia, går i graven och med den också historien och fascinationen över det arbete som utfördes på platsen och som tillsammans med annan verksamhet i Bergslagen har stor del i det välfärdssamhälle som vi lever i idag.

Denna berättelse om vardagslandskapet i Fredriksberg var ett försök att beskriva vad ett vardagslandskap faktiskt kan innebära. Vardagslandskapet kan kanske sägas stå för det mest kontroversiella i den Europeiska Landskapskonventionen då aldrig förr har väl ett vardagligt eller ”trasigt” landskap innefattats av ett skydd. Trots detta så lämnas begreppet vardagslandskap utan någon närmare förklaring i Landskapskonventionen. Detta kan sägas vara konventionens största nackdel då även om konventionen har goda intentioner så skapar den förvirring genom sina många ganska vaga begrepp. Risken med konventionens vaga formuleringar, i kombination med det faktum att konventionen är relativt ny, är att den skulle kunna bli ett redskap för inflytelserika personer att utnyttja för egen vinnings skull. Ekonomi och tillgången på likvida medel är något som länge har haft betydelse i vårt samhälle för vilka beslut som fattas och huruvida denna aspekt kommer att ha betydelse även i framtiden återstår att se.

Konventionens främsta mål, att skapa ett fungerande skydd för alla typer av landskap, bygger också på brukarmedverkan. Detta är kanske allra viktigast i diskussionen kring skyddet av vardagslandskapet. Mattias Qviström beskriver i sin artikel att graden av brukarmedverkan påverkas av hur man tolkar begreppet vardagslandskap. I denna uppsats har jag valt att tolka begreppet i enlighet med Qviströms tredje och sista tolkning av begreppet dvs. som vardagslandskap. Detta då begreppet syftar till ett landskap som ständigt är närvarande och vid en omdaning av detta landskap så är det den platsbundna kunskapen som måste tas i beaktande. Fredriksberg kan tydligt sägas vara ett vardagslandskap då det är ett landskap som länge har och fortfarande är direkt knutet till människorna och deras liv på orten. Det skulle vara omöjligt att fatta rätt beslut om platsen utan att diskutera landskapet tillsammans med de boende i

Fredriksberg. I konstaterandet av detta faktum ligger kanske också den främsta kritiken till denna uppsats, då jag endast gjort besök på platsen men inte intervjuat eller pratat med människorna på orten.

Ordet vardag är vidare en ganska spännande term att använda sig av. Det är ett ord som syftar till något som är bekant för de alla flesta och som man möter varje dag. Hur kan det då komma sig att det är dessa vardagslandskap som är svårast som utomstående att sätta sig in i? Detta är en fråga som skulle behöva undersökas vidare och en aspekt som denna uppsats inte har kunnat undersöka närmare.

Det som också är spännande med tolkningen kring vardagslandskapet i den Europeiska Landskapskonventionen är att försöka sätta in den engelska och franska termen för vardagslandskap i förhållande till Mattias Qviströms indelning. Resultatet skulle innebära att de två dokumenten på engelska och franska, som båda sägs vara giltiga originaldokument av den Europeiska Landskapskonventionen, speglar olika betydelse av vad ett vardagslandskap egentligen är. Detta då den franska termen för vardagslandskap, *Les paysages ordinaires*, skulle kunna placeras in under rubriken Ordinära landskap och den engelska termen, *Everyday landscape* skulle kunna placeras under rubriken Vardagsnära landskap. Vilket i sin tur skapar funderingar kring vilken formulering av vardagslandskapet som egentligen är den rätta?

Var dags landskap är också de landskap som kanske kan sägas få ta de största påkänningarna av de beslut som fattas då dessa landskap är ständigt närvarande. Dessa landskap är landskap som vi i vissa fall till och med kan förknippa som fula eller rent av som i fallet med Fredriksberg direkt farliga. Var dags landskap är nästan som ett landskapslabb i skalan 1:1, där man kan utläsa olika perioder i historien och på nära håll se konsekvenserna av de beslut som togs. Självklart är det också detta landskap som får oss att må mest dåligt då vi innerst inne inser att vi är orsaken till att landskapet ser ut som det gör. Istället för att stoppa huvudet i sanden och försöka radera spåren efter vår egen historia, som vi så ofta försöker göra, så är det viktigt att vi tar vara på historien för att kunna lära av våra misstag. Är vi inte beredda att lära från våra misstag så dröjer det inte länge innan vi gör samma misstag igen och den här gången kan det vara det sista vi gör.

Landskapskonventionen innehåller som sagt var många ganska vaga begrepp och då uppsatsen endast har kunna behandla ett av begreppen så har detta lett till att andra begrepp lämnats obesvarade. Begrepp som brukarmedverkan och hållbar utveckling är starkt knutna till begreppet vardagslandskap men har trots att ämnena tangerar begreppet endast behandlats som små parenteser. Dessa begrepp kanske kan ligga till grund för andra kandidatuppsatser i framtiden. I denna uppsats har dessutom miljöaspekten fått komprimeras till några få stycken trots att det kan tänkas vara vardagslandskapens största problem.

Andra intressanta frågeställningar och synvinklar som har väckts under detta arbete är det som författarna till artikeln *Multiple interfaces of the European Landscape Convention* menar skulle vara den svåraste utmaningen med den Europeiska Landskapskonventionen; det vill säga hur det ska vara möjligt att lyckas genomföra konventionen på såväl lokal och regional nivå som på en global nivå. Detta utan att några förluster görs på en lokal nivå.

Andra infallsvinklar som hade varit spännande att undersöka vidare genom en uppsats hade varit det faktum att många vardagslandskap, i områden som Bergslagen, brottas med problemet att landsbygden avbefolkas. På samma gång resulterar ju detta i en centralisering till större städer som i sin tur överbefolkas. Många är de frågor som pockar på att bli undersökta och vad vet vi egentligen om framtiden och att där ha möjligheten att finna svaren vi söker?

## Metoddiskussion

Arbetet med denna uppsats har inneburit en litteraturstudie av den Europeiska Landskapskonventionen och begreppet vardagslandskap. Genom en fallstudie eller snarare ett besök av bruksorten Fredriksberg har ett vardagslandskap i Bergslagen studerats. Litteraturstudien var ett bra komplement till observationerna på plats men hela arbetet hade säkert fått med ytterligare en dimension av begreppet vardagslandskap om människor och beslutsfattare på orten hade intervjuats.

Som uppsatsen nu är genomförd så speglas främst de åsikter som författarna i källlitteraturen ger uttryck för, men även mina egna upplevelser av platsen finns återgivna i form av en berättelse. Detta kan medföra både för- och nackdelar till uppsatsen. Detta då jag fortfarande är student och relativt öppen för nya infallsvinklar och står och pendlar mellan att tillhöra ”insidern” eller ”outsidern” i betraktande av vardagslandskapet i Fredriksberg. Det är svårt att säga vilket fack jag tillhör då jag fortfarande har kvar de ideal och värderingar som jag växt upp med i Dalarna samtidigt som jag genom min utbildning lärt mig se saker utifrån ett nytt perspektiv. Att jag dessutom är av en annan generation än den som har upplevt Fredriksberg, när bruket var igång, påverkar självklart också resultatet för denna uppsats.

Kanske är det just det läget, mitt emellan brukaren och fackmannen, som är det ypperliga vid studerandet av vardagslandskapet. Detta då man med hjälp av fantasi kan sätta sig in i båda parternas situation. Kanske är det också det som är landskapsarkitektens yrkesroll att ha en position mellan folket och beslutsfattarna och kanske är det endast vid intagandet av denna roll som jag har möjlighet att skriva en bra uppsats.

## 6. Slutsats

Berättelsen om vardagslandskapet i Fredriksberg i Bergslagens skogar börjar lida mot sitt slut och även om jag här sätter punkt för min berättelse så kommer vardagslandskapet i Fredriksberg och på andra platser att fortsätta att förändras. Förändringar i landskapet är en naturlig del i landskapets process men genom historien har vardagslandskapet utsatts för snabba och omvälvande förändringar som istället har skadat landskapet. Låt hoppas att den historia som vilar i vardagslandskapet idag kan leda dagens beslutsfattare till beslut som är bättre både för landskapet och människorna som lever där. Värt att tänka på är också att utan historien och de erfarenheter vi fått genom den så har vi ingen som helst aning om vad dagens beslut får för konsekvenser på morgondagens landskap.

Denna uppsats är tillägnad vardagslandskapet i Bergslagen, ett landskap som kanske aldrig kommer att bli ett världsarv men som om man bara tar sig tid att lyssna, kan berätta fantastiska historier om Sverige och folket som lever här.

## 7. Källförteckning

### Tryckta källor

Déjeant- Pons, Maguelonne (2006) The European Landscape Convention. Landscape i: *Landscape Research*. Vol. 31. No 4. 363-384.

Jones, Michael och Stenseke, Marie (eds.) (2011) *The European Landscape Convention- Challenges of Participation*, Springer Science+ Business Media B.V., Heidelberg

Jones, Michael; Howard, Peter; Olwig, Kenneth R.; Primdahl, Jørgen and Herlin, Sarlöv, Ingrid (2007) Multiple interfaces of the European Landscape Convention, *Norske Geografiske Tidsskrift - Norwegian Journal of Geography*, vol. 61, nr 4, s. 207-216.

Jerkeman, Per och Troedsson, Hans (red.) (2008) *Papper och massa I Dalarna och Uppland från handpappersbruk till processindustri*, Mediaprint, Uddevalla AB

Jörnmark, Jan (2008) *Övergivna platser*, Lund, Historiska Media

Qviström, Mattias (2008) Var dags landskap och den Europeiska Landskapskonventionen. *PLAN – Tidsskrift för samhällsplanering*. Nr.2, sid. 22- 26.

Vikström, Eva och Riksantikvarieämbetet (1995) *Industrimiljöer på landsbygden*, Helsingborg, Gyllene Snittet AB

### Elektroniska källor

#### Europarådet

Europarådets hemsida (2011), Draft European Landscape Convention and Draft Explanatory Report – ADDENDUM [online], tillgänglig via <https://wcd.coe.int/wcd/ViewDoc.jsp?id=358887> [2011-05-04]

Europarådets hemsida (2011), European Landscape Convention [online], tillgänglig via <http://conventions.coe.int/Treaty/Commun/ChercheSig.asp?NT=176&CM=8&DF=&CL=EN&NG> [2011-04-14]

#### Ludvika kommun

Ludvika kommuns hemsida (2011), Fredriksberg Sammanfattande huvudstudierapport-undersökning av ett nedlagt pappersbruk [online], tillgänglig via <http://www.ludvika.se/download/18.695b0bef12bcb1ab29f80004479/Sammanfattande+Huvudstudierapport+101008.pdf> [2011-04-08]

Ludvika kommuns hemsida (2011), Informationsmöte angående undersökningar vid Fredriksbergs f.d. pappersbruk [online], tillgänglig via <http://www.ludvika.se/download/18.695b0bef12bcb1ab29f80004478/Protokoll+allm%C3%A4nhetsm%C3%B6te+1.pdf> [2011-04-08]

#### Länsstyrelsen Dalarnas län

Länsstyrelsen Dalarnas läns hemsida (2011), Fredriksbergs Pappersbruk – industrihistorisk kartläggning med avseende på förorenad mark [online], tillgänglig via

<http://www.lansstyrelsen.se/dalarna/SiteCollectionDocuments/Sv/Publikationer/Rapporter-2000/00-11.pdf> [2011-04-08]

Länsstyrelsen Dalarnas läns hemsida (2011), Pappersbruken i Dalarna – en översikt ur miljösynpunkt [online], tillgänglig via <http://www.lansstyrelsen.se/dalarna/SiteCollectionDocuments/Sv/Publikationer/Rapporter-2000/00-14.pdf> [2011-04-08]

Länsstyrelsen Dalarnas läns hemsida (2011), Inventering av förorenade områden i Dalarnas län, Industrideponier [online], tillgänglig via <http://www.lansstyrelsen.se/dalarna/SiteCollectionDocuments/Sv/Publikationer/Rapporter-2010/10-25.pdf> [2011-04-08]

### **Nationalencyklopedin**

Nationalencyklopedins hemsida (2011), industriella revolutionen [online], tillgänglig via <http://www.ne.se/lang/industriella-revolutionen> [2011-04-04]

Nationalencyklopedins hemsida(2011), kulturarv [online], tillgänglig via <http://www.ne.se/sve/kulturarv> [2011-04-04]

Nationalencyklopedins hemsida(2011), världsarv [online], tillgänglig via <http://www.ne.se/världsarv> [2011-04-04]

Nationalencyklopedins hemsida(2011), världsarvskonventionen [online], tillgänglig via <http://www.ne.se/världsarvskonventionen> [2011-04-13]

Nationalencyklopedins hemsida(2011), unesco [online], tillgänglig via <http://www.ne.se/unesco> [2011-04-13]

Nationalencyklopedins hemsida(2011), riksantikvarieämbetet [online], tillgänglig via <http://www.ne.se/riksantikvarieambetet> [2011-04-14]

Nationalencyklopedins hemsida(2011), europarådet [online], tillgänglig via <http://www.ne.se/europaradet> [2011-04-14]

### **Riksantikvarieämbetet**

Riksantikvarieämbetets hemsida (2011), Förslag till genomförande av den europeiska landskapskonventionen i Sverige [online], tillgänglig via [http://www.raa.se/publicerat/rapp2008\\_1.pdf](http://www.raa.se/publicerat/rapp2008_1.pdf) [2011-04-08]

Riksantikvarieämbetets hemsida (2011), Åtterrapportering av regeringsuppdraget angående den europeiska landskapskonventionens tillämpning i Sverige [online], tillgänglig via [http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern\\_webbplats/2011/februari/avrapportering\\_v1\\_0\\_1.pdf](http://www.raa.se/cms/showdocument/documents/extern_webbplats/2011/februari/avrapportering_v1_0_1.pdf) [2011-04-14]

Riksantikvarieämbetets hemsida (2011), Europeiska Landskapskonventionen [online], tillgänglig via [http://www.raa.se/publicerat/br2008\\_1.pdf](http://www.raa.se/publicerat/br2008_1.pdf) [2011-04-08]

## Övrig Litteratur

Detta är litteratur som författaren har behandlat ur inspirationssyfte.

Ejvegård, Rolf (2009) *Vetenskaplig metod*. Lund: Studentlitteratur AB

Fritz Martin, Gullers Peter, Hammarén Maria (2002) *Det industriella Sverige, Kunskapsarvet 1897-2002*. Stockholm: Dialoger Förlag och Metod AB

Lindstedt, Inger (2002) *Textens hantverk - om retorik och lärande*. Lund: Studentlitteratur AB

Sigrell, Anders (2010) *Retorik för lärare – konsten att välja språk konstruktivt*. Åstorp: Retorikförlaget AB

Rydberg, Sven (1992) *Dalarnas industrib historia 1800-1980 Några huvudlinjer*. Hedemora: Gidlunds Bokförlag